

FRANCISCANII ÎN BANATUL DE MUNTE LA SFÂRȘITUL CELEI DE-A DOUA ȘI LA ÎNCEPUTUL CELEI DE-A TREIA STĂPÂNIRI HABSBURGICE (1695-1701, 1716-1738)

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: franciscani, Caransebeș, Slatina Timiș, Carașova, Luigi Ferdinando Marsili, Blasius Klainer

Schlüsselwörter: Franziskaner, Karansebesch, Slatina Timiș, Karaschowa, Luigi Ferdinando Marsili, Blasius Klainer

La sfârșitul verii și începutul toamnei anului 1688, cea mai mare parte a Banatului de munte a fost ocupată de trupele habsburgice. Odată cu acestea, din Transilvania învecinată a revenit la locurile de baștină o bună parte dintre cei care părăsiseră orașul și ținutul în 1658. Cu toții au început demersurile atât pe lângă comandanții imperiali din Transilvania și Banat cât și la Consiliul Aulic de Război și Comisia Neoacquistică a Camerei Aulice vieneze pentru a fi repuși în stăpânirea deplină asupra bunurilor imobile pierdute în urma ocupației otomane. Numai că, în pofida tuturor strădaniilor depuse vreme de aproape zece ani, împăratul Leopold I, sfătuit de Consiliul Aulic de Război și susținut de Camera Aulică, a impus respectarea principiului *uti possidetis* (dreptul de folosință asupra bunurilor imobiliare deținute). Rezolvarea dreptului de proprietate deplină urma să fie însă decisă abia după încheierea păcii cu Poarta¹. Mai mult, evoluția sinuoasă a situației militare din Banatul de munte în anii 1688-1695², cu retrageri, respectiv cu reveniri ale trupelor habsburgice și otomane, a contribuit, la rândul ei, la o stare de incertitudine, deloc favorabilă rezolvării problemelor de proprietate. Un moment de cumpănă l-a reprezentat înfrângerea din apropiere de Lugoj (septembrie 1695) a trupelor generalului Veterani, urmată la scurt timp de ocuparea Caransebeșului de către turci. Cu

* Cercetător independent, București, e-mail: costinfenesan@yahoo.com.

¹ Vezi C. Feneșan, *Stăpâni și supuși în comitatul Severinului în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1688-1699)*, în *Banatica*, 14, 1996, p. 159; Idem, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Tibiscum*, 7, 1988, p. 196-200.

² Frigyes Pesty, *A Szörény Bánság és Szörény vármegye története*, I, Budapesta, 1877, p. 102 și urm. și II, Budapesta 1878, p. 183 și urm.

acest prilej - ne informează cronica franciscanului Blasius Kleiner -, „au fost ruinate și mai mult rămășițele vechii noastre mănăstiri”³. Potrivit lui Kleiner, mănăstirea de la Caransebeș avea pe atunci hramul Sf. Maria cea Neagră, fapt pe care l-a stabilit din legenda sigiliului păstrat încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Sigill(um) Convent(us) Caranseb(essiensis) ad S(anctam) Mariam Nigram*⁴. Tot Kleiner ne lămurește că, în locul edificiului vechii mănăstiri, oricum de nefolosit, călugării franciscani s-ar fi slujit de „un mic oratoriu, pe care l-au putut întreține în timpul stăpânirii turcești”⁵.

³ Blasius Kleiner, *Ortus et progressus Provinciae Bulgariae et Valachiae*, în *Hronika na bălgarskoto franțiskanstvo (XIV-XVIIIv.) săstavena prez 1775 g.v.gr. Alvinț ot Blazius Klainer (Archivum Tripartitum III)*, ed. István Lénárt Magyar, Donka Dimitrova Markovska, Márta Búr, Sofia, 1999, p. 104/p. 70 mss. (noi am folosit textul latin reprodus în partea a doua a ediției sub formă anastatică); vezi doc. 11.

⁴ *Ibidem*. Iată descrierea detaliată a lui Blasius Kleiner despre vechea mănăstire franciscană (minorită) de la Caransebeș: „La început, această mănăstire se afla dincolo de stradă (în prezent strada Mihai Viteazul - n.n.) așa cum o dovedesc ruinele care se văd până în zilele noastre. Din unghiul făcut de temelile acestora reiese că mănăstirea se afla oblic față de cea de acum și, în același timp, că acolo unde se găsește în prezent nu era stradă, ci clădirea mănăstirii. De altfel, la acea vreme (înainte de 1658 - n.n.) Caransebeșul era așezat cu totul altfel, ceea ce indică destul de limpede faptul că zidul găsit în pământ (atunci când s-au săpat temelile pentru partea de jos a noii mănăstiri) se întindea în așa fel, că edificiul ridicat peste el face un unghi dreptunghi orientat oblic spre mănăstirea de acum. Biserica se înălța lângă mănăstire, înspre casa în care locuiește acum obercnezul de neam bulgar (sic!). În fața casei acestuia, nu departe de ruinele care se văd, s-ar fi aflat cripta călugărilor și - așa cum povestesc de demult românii - în acel loc ar fi fost zărită adesea o strălucire cerească, venită de la cei morți. Desigur, nu încape îndoială că acolo s-a aflat cripta călugărilor, deoarece mulți dintre cei înmormântați acolo, găsindu-și odihna, sunt vrednici de luat în seamă prin faima sfințeniei lor. Cimitirul vechi s-a aflat unde sunt în prezent casa, curtea și grădina obercnezului sus-amintit. Asta o dovedesc fără putință de tăgadă numeroasele oseminte omenești care au fost dezgropate atunci când zisul obercnez și-a construit casa, pivnița și fântâna. Această mănăstire se înălța în suburbie, în afara fortăreței sau întăriturilor și avea hramul *La Sfânta Maria cea Neagră*. După ce a fost distrusă, pe acest loc s-a făcut un cimitir, așa cum o dovedesc pietrele de mormânt care mai zac și acum acolo. Acest cimitir a fost folosit până când s-au construit cazărmile. Atunci a fost desemnat ca cimitir locul în care sunt înmormântați acum catolicii” (Vezi doc. X). Mărturia lui Kleiner, care a vizitat mai mult ca sigur așezământul monastic de la Caransebeș, limpezește, credem, și ultimele dubii în legătură cu atribuirea ruinelor descoperite în 1988 pe strada Mihai Viteazul. Vestigiile aparțin fără îndoială vechii mănăstiri și biserici franciscane, ridicate cel mai probabil în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cf. Dumitru Țeicu, *Die ekklesiastische Geografie des mittelalterlichen Banats*, București, 2007, p. 86. În secolul al XVIII-lea, mănăstirea a avut hramul Sfânta Maria a Îngerilor (*Sancta Maria Angelorum*), vezi doc. X.

⁵ Vezi doc. XI.

Este, prin urmare, cert faptul că franciscanii nu și-au întrerupt activitatea la Caransebeș și în împrejurimi nici în timpul stăpânirii otomane⁶. De asemenea, odată cu ocupația habsburgică din 1688, ei au întreprins, așa cum au făcut ceilalți oameni ai locului, demersuri pentru a reintra în stăpânirea bunurilor care le aparținuseră până la 1658.

În toamna anului 1695, în vreme ce trupele otomane erau pe cale să se retragă din nou de la Caransebeș, franciscanii au obținut de la generalul Caprara, comandantul trupelor destinate să reocupe Banatul și, în același timp, vicepreședinte al Consiliului Aulic de Război, un document de luare sub protecție a bisericii lor de la Caransebeș. Mai mult, protecția imperială se extindea și asupra satului Slatina Timiș, cu toate pertinențele acestuia⁷.

În iarna anului 1695-1696, la Caransebeș *a revenit* (subl.n.) Marcus Pejacsevich din Chiprovăț (azi Kiprovac, în Bulgaria), conducătorul Provinciei franciscane bulgare⁸. Acesta l-a numit pe călugărul Gheorghe (probabil tot

⁶ Viorel Achim, *Catolicismul la românii din Banat în Evul Mediu*, în *RI*, VII, 1996, nr. 1-2, p. 44 și I. Gy. Tóth (ed.), *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania*, Roma-Budapesta, 1994, p. 218-223. Relatarea lui Blasius Kleiner despre trecutul mănăstirii franciscane de la Caransebeș înainte de ocupația otomană (1658) este pe cât de sumară, pe atât de confuză și de ezitantă: „N-am putut afla nicăieri, cât de mare a fost această mănăstire și când a fost înființată. Dintr-o scrisoare a Papei Nicolae al V-lea am reușit doar să-mi dau seama că, în vremea sa, mănăstirea a avut o creștere. În anul 1421, pe timpul lui Sigismund, regele Ungariei, ea pare să fi fost dărâmată (într-o notă marginală din secolul al XIX-lea, părintele franciscan Ferdinand Kaizera ținut să adauge: „A existat până în 1558, iar ultimul guardian a fost atunci Nicolae Csomortány” - n.n.). Lucrul este nesigur, iar aceasta cu atât mai mult cu cât se constată că în vremea Sfântului (Ioan) Capistrano, în jurul anului 1455, mănăstirea a înflorit. Mai mult, chiar și după aceea, în anul 1552, când turcii au ocupat Timișoara și Banatul, mănăstirea a supraviețuit, fiindcă – așa cum am mai spus în altă parte - Lugojul și Caransebeșul au potolit cu bani furia turcilor. Este adevărat că, pe atunci, numărul credincioșilor catolici a scăzut foarte mult, deoarece Petru Petrovici, domnul de pământ, împreună cu mulți alți nobili, s-a depărtat de la credință și-acolo unde i-a îngăduit regina Izabella - a distrus lăcașele sfinte și altarele. Este însă sigur că, în ceea ce privește clădirea, mănăstirea de la Caransebeș nu a fost dărâmată, dar despre numărul călugărilor nu știm nimic. Asta a fost situația până în anul 1658, când mănăstirea a fost dărâmată împreună cu cetatea și cu celelalte clădiri” (vezi doc. X).

⁷ Vezi doc. I.

⁸ În 1675-1676 custodia Bulgariei a fost transformată în Provincia Bulgariei, care cuprindea Țara Românească, Bulgaria și Banatul. Vezi în anexă (doc. XII), lista conducătorilor Provinciei franciscane bulgare din perioada 1679-1727. Blasius Kleiner ne informează că „în anul 1696 preacucernicul părinte Marcus din Chiprovăț, cu numele de familie Pejacsevich, cunosător al limbii române și cât se poate de iubit de principele Constantin Brâncoveanu, a

din Chiprovăț) ca administrator special al Ordinului franciscan în ținutul Caransebeșului, spre marea nemulțumire a iezuiților⁹, care doreau să-și reia poziția dominantă deținută în lumea romano-catolică a Caransebeșului în prima jumătate a secolului al XVII-lea¹⁰. Datoria călugărului Gheorghe a constat în intervenția pe lângă autoritățile imperiale pentru a obține restituirea bunurilor imobile aflate în stăpânirea mănăstirii franciscane de la Caransebeș până la 1658. Pentru a-și susține demersul, el le-a solicitat mai multor „orașeni din Caransebeș” (*civitatenses Caransebessenses*) și deopotrivă unor „țărani sau supuși” (*rustici vel subditi*) din împrejurimi un act de mărturie. Prin acesta urma să se ateste că doar franciscanii avuseseră la Caransebeș un paroh și un lăcaș de cult pentru credincioșii romano-catolici în perioada de până la ocupația habsburgică. Că atestatul îi viza pe iezuiți, este mai mult decât evident. Prin scrisoarea de mărturie întocmită la 25 iulie 1696¹¹ cei șase semnatori¹² au mai declarat că franciscanii caransebeșeni stăpâniseră - desigur

urmat aici (la Caransebeș - n.n.) trupele imperiale din Transilvania în Banat și a cerut judelei și comunității un act de mărturie, cum că la Caransebeș n-au fost vreodată alți călugări decât cei din Provincia bulgară. A făcut asta din cauza iezuiților, care se strecuraseră la Lugoj și Caransebeș”. (*A.R.P. Marcus à Chiprovacio, cognomine Pejacevich, Valachicae linguae peritus et principi Constantino Brankovan acceptissimus, hic anno 1696 caesaream militiam ex Transylvania ad Bannatum secutus est et petiit à iudice et communitate testimonium, quod Caransebessini nunquam alii religiosi quam se Lugosini et Caransebessini intruserant*), cf. Archivum Franciscanum Hungaricum Budapesta, *Archivum Tripartitum*, pars II., Mss. 65, cap. VII, p. 76/Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Microfilme Ungaria, rola 857, c. 5.

⁹ Vezi doc. XI.

¹⁰ Cu privire la aceasta, vezi Livia Magina, *Nova India: Misiunea iezuită în Banatul Otoman în secolele XVI-XVII*, în *Studii bănățene*, coord. V. Leu, C. Albert și D. Țeicu, Timișoara, 2007, p. 137-152, în mod special p. 139-140. Cu privire la activitatea iezuiților la Caransebeș, vezi Adrian Magina, *În Karansebes Patres Societatis Jesu evangelizant: Misionarii*, în *Studii bănățene*, Timișoara, 2007, p. 153-183; idem, *Legislație și toleranță. Statutul juridic al catolicilor din Caransebeș în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Istoria culturii, cultura istoriei. Omagiu profesorului Doru Radosav la vârsta de 60 de ani*, coord. I. Costea, O. Ghitta, V. Orga și I.A. Pop, Cluj-Napoca, 2010, p. 107, 109; idem, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500-1700)*, Cluj-Napoca, 2011, p. 91-116.

¹¹ Doc. II; vezi și nota 8.

¹² Semnatarii, al căror nume este redat în parte corupt, sunt următorii: Mihai Vaida de Bossus (formă coruptă pentru *Borzous, Berzeus sau Borzawch*, localitate astăzi dispărută, care s-a aflat fie pe lângă Babșa și Târgoviște, fie în apropiere de Berzovia), jurat al orașului; Ioan Vaida, fost jude al orașului; Sigismund Simon, cetățean al Caransebeșului (în 1698,

înainte de 1658 - mai multe case la Valea Boului (azi Păltiniș), Iaz, Peștere și Slatina Timiș¹³. Nu știm încă dacă și în ce măsură s-au folosit de această scrisoare de mărturie călugăriei, aceasta cu atât mai mult cu cât și-au continuat demersurile în fața celor mai înalte instanțe ecleziastice și militare. Până la urmă, stăruința le-a fost răsplătită. În urma dispozițiilor date de cardinalul Kollonich, arhiepiscopul-primat al Ungariei, la 26 februarie 1698 și de contele Rabutin de Bussy, generalul-comandant al Transilvaniei, la 17 martie 1698, franciscanii de la Caransebeș au dobândit *dreptul de uzufruct* (subl. n.) asupra mai multor bunuri imobile. În fine, la 22 aprilie 1698, comisarul de război Gallatin și Mihail Olosz, vicecomitele Severinului, i-au trecut pe franciscani în stăpânirea (*dedimus possessionem*) Bisericii Roșii¹⁴ din Caransebeș, precum și a zece sesii, din care patru se aflau la Slatina Timiș, câte două la Var¹⁵ și Valea Boului și câte una la Peștere și Maciova¹⁶. Temeiul acordării acestor beneficii, în schimbul cărora franciscanii făgăduiau să asigure serviciile parohiale, l-au constituit „vechile acte de danie” (*antiquae donationes*) pe care le înfățișaseră în susținerea cererii lor. Cum situația proprietăților imobiliare din districtul Caransebeșului era însă departe să fi fost lămurită, autoritățile imperiale și-au rezervat dreptul de a mări, respectiv de a reduce, numărul sesiilor date franciscanilor în folosință.

Speranțele franciscanilor caransebeșeni de a redobândi proprietatea deplină asupra bunurilor imobile care le aparținuseră s-au năruit definitiv prin încheierea păcii de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), care lăsa întreg Banatul pe mai departe sub stăpânirea Porții. Ce-i drept, articolul 13 al tratatului de pace le-a asigurat și franciscanilor de la Caransebeș cadrul pentru continuarea activității. În virtutea acestui articol, Poarta se obliga să le îngăduie creștinilor din teritoriile rămase sub autoritatea ei - mai cu seamă romano-catolicilor - atât

acesta este atestat ca stăpân la Zorlențul Mare și Vârciorova, cf. C. Feneșan, *Stăpâni și supuși*, p. 188 și p. 191); Mitea Angelat(?), cetățean al orașului; Luca Letsati(?), vicejude al Caransebeșului; Petru, „preotul românilor” (*popa Valachorum*) din Caransebeș.

¹³ Este surprinzător faptul că, între cei care au revendicat la Caransebeș, la 30 august 1688, restituirea proprietăților nu figurează *expressis verbis* vreun călugăr franciscan. În schimb în lista întocmită cu acel prilej este amintită *domus ecclesiastica*, aparținând cu mare probabilitate franciscanilor, cf. C. Feneșan, *Caransebeșul la începutul celei de-a doua stăpâniri habsburgice (1688)*, în *RI*, VII, 1996, nr. 1-2, p. 76.

¹⁴ Denumirea, destul de surprinzătoare, pare să sugereze un edificiu aflat în construcție („la roșu”).

¹⁵ În ianuarie 1699, cu ocazia unei audieri de martori, este menționată *possessio Vaar reverendorum patrum*, vezi C. Feneșan, *Stăpâni și supuși*, p. 190.

¹⁶ Vezi doc. III.

exercitarea liberă a cultului, cât și repararea și întreținerea bisericilor existente. Generalul Luigi Ferdinando Marsili (Marsigli), plenipotențiarul imperial în Comisia mixtă de aplicare a prevederilor tratatului de pace și de delimitare a frontierei între Banatul otoman și Transilvania imperială, a invocat tocmai prevederile acestui articol 13 pentru a le asigura franciscanilor continuarea activității la Caransebeș și după retrocedarea către Poartă.

Într-un raport adresat împăratului Leopold I la 14 martie 1701, cu mai puțin de două luni înainte de retragerea ultimului oficial imperial din Banatul de munte, generalul Marsili i-a prezentat suveranului o sinteză cu privire la situația credincioșilor romano-catolici din întreaga provincie¹⁷. Dintru bun început, Marsili a remarcat numărul foarte mic de romano-catolici - doar în jur de 697 familii¹⁸ -, cei mai mulți (în jur de 500 familii) aflându-se în districtul Carașova. Alte comunități romano-catolice mai existau într-un sat din apropiere de Timișoara, al cărui nume Marsili nu și-l mai amintește, chiar dacă acolo se aflau 100 familii, la Slatina Timiș (40 familii), la Vărădia (30 familii) și la Vârșeț (15 familii). La Timișoara, ca urmare a pierderilor datorate epidemiei de ciumă din 1699-1700, se mai aflau doar în jur de 12 familii de credincioși romano-catolici¹⁹. În ceea ce privește situația lăcașurilor de cult romano-catolice, Marsili deplângea faptul că atât cel de la Carașova cât și cel de la Slatina Timiș erau în ruină. Plenipotențiarul imperial obținuse însă promisiunea seraschierului (generalul-comandant) Belgradului și al pașei de Timișoara că vor îngădui reconstruirea celor două biserici fără perceperea vreunei taxe. În schimb, „în interiorul cetății Timișoara” (subl. n.) - îi raporta Marsili suveranului său - „mai există o biserică, înzestrată destul de bine cu odoare și cu cele de trebuință”, numai că, în timpul războiului „a fost tot timpul

¹⁷ Vezi doc. IV.

¹⁸ La un calcul cu factorul demografic 4 ar rezulta 2788 persoane, iar calculul efectuat cu factorul demografic 4,5 numărul credincioșilor romano-catolici s-ar ridica la 3136 persoane. Astfel, la cumpăna secolelor XVII-XVIII, în întreg Banatul s-au aflat între 2800 și 3200 credincioși romano-catolici. În lipsa unor date cât de cât credibile cu privire la numărul total al populației din Banat, socotim hazardat să ne pronunțăm cu privire la proporția reprezentată de confesiunea romano-catolică.

¹⁹ Cifrele prezentate de Marsili sunt foarte apropiate de cele menționate de Lodovico de Ragusa, ultimul misionar franciscan aflat la Timișoara până la 1716. Acesta a constatat că, în întregul Banat, comunitatea romano-catolică număra doar 900 de familii, din care 700 se aflau la Carașova, cf. I. Gy. Tóth, *Un francescano raguseo à Timișoara: l'ultimo missionario cattolico dell'Ungheria turca*, în *Atti e memorie della Società Dalmata di Storia Patria*, Roma, 2001, apud A. Magina, *De la excludere la coabitare*, p. 148.

lipsită de un preot, care să le dea Sfintele Taine bunilor catolici de acolo, astfel că aceștia s-au văzut nevoiți să-și facă rugăciunile doar cu ajutorul unui mirean școlit, rostind la fiecare sărbătoare litiunile Sfintei Fecioare în locul liturghiei”.

Bucurându-se de mână liberă din partea împăratului, Marsili îi raportează că îl adusese de la Chiprovăț pe călugărul franciscan (minorit) Francisc, cu misiunea de a-i păstori pe credincioșii romano-catolici din Banatul de munte, dar mai ales pe cei de la Carașova și Slatina Timiș. Marsili se hotărâse la acest pas, „deoarece călugării din zisa Provincie (bulgară n.n.) au purtat mereu de grijă sufletelor celor din districtul Caransebeș”. Având la sine o scrisoare deschisă a lui Marsili, care le aducea la cunoștință autorităților otomane numirea lui, Francisc a fost trimis la Timișoara. Misionarul mai avea cu sine o copie în limba osmană a articolului 13 al tratatului de pace, vidimată atât de Marsili cât și de *muteselimu* (delegatul) otoman Ibrahim effendi, partenerul său în Comisia mixtă de frontieră. Marsili îi mai dăduse călugărului Francisc și două scrisori de recomandare: una către seraschierul de la Belgrad, cealaltă către pașa Timișoarei. În același timp, plenipotențiarul imperial îi ceruse călugărului Francisc în mod ferm să poarte mereu veșmântul Ordinului său și „i-am amintit să se afirme prin zel și bună pildă nu numai în fața creștinilor, ba chiar și a turcilor”.

În ceea ce îi privește pe credincioșii romano-catolici din Lipova Nouă, adică din Radna, rămasă prin pacea de la Karlowitz sub autoritatea imperială, Marsili i-a raportat lui Leopold I că franciscanii din Provincia Bosniei urmau să se îngrijească pe mai departe de nevoile lor spirituale. Dar, față de dorința acestora de a-i prelua și păstori pe credincioșii romano-catolici din Timișoara și din satele învecinate, Marsili și-a exprimat temerile că atât interesul de stat cât și suspiciunea turcilor, respectiv întâmplări neprevăzute, ar fi putut stânjeni libera circulație a franciscanilor bosnieci.

Cu mai puțin de o lună înainte de retragerea ultimului oficial imperial din Banatul de munte, Marsili i-a trimis călugărului Francisc, aflat deja la Carașova, o ultimă instrucțiune²⁰. După ce i-a reamintit îndrumările date cu ocazia prezentării la Timișoara, Marsili i-a atras atenția că, „dacă s-ar întâmpla cumva ca turcii să comită vreo silnicie sau tulburare împotriva sfintelor capitulații (prevederile tratatului de pace - n.n.) sau a creștinilor”, călugărul franciscan era dator să-l informeze de îndată pe arhiepiscopul-primat al Ungariei sau pe cel mai apropiat episcop. Până ce avea să primească

²⁰ Vezi doc. V.

instrucțiuni asupra atitudinii de urmat, el era dator „să suporte cu amăsurată răbdare insolențele necredincioșilor așteptând mângâiere atât de la Dumnezeu cât și de la evlavia împăratului”. Ca o ultimă încurajare, Marsili l-a anunțat pe călugărul Francisc că, din dispoziția sa, comisarul militar Cavazzi urma să plătească 24 florini în contul salariului de la 1 mai la 31 octombrie 1701.

Războiul austro-turc izbucnit în 1716 și desfășurat în parte pe teritoriul Banatului a însemnat pentru franciscanii din Provincia bulgară un prilej binevenit atât pentru a-și revigora activitatea în zona de munte cât și pentru a obține, în fine, restituirea, de această dată cu titlu deplin, a bunurilor imobile de la Caransebeș și din împrejurimi²¹. Încă la 10 noiembrie 1716, conducătorul Provinciei franciscane bulgare, Blasius Marinovich, i-a trimis generalului conte Mercy, comandantul trupelor imperiale din Banat, o scrisoare prin intermediul călugărului Ștefan Novoselich - să fi fost oare acesta guardianul franciscan la Caransebeș în toamna anului 1716? -, cu cererea de restituire a bunurilor deținute odinioară de Ordin la Caransebeș. La 28 noiembrie 1716 generalul Mercy a răspuns că, în scurtă vreme, urmau să fie inventariate „ruinele care se află aici, la Caransebeș, care îi aparțin mănăstirii din Provincia bulgară”²². De asemenea, Mercy avea în vedere și alte măsuri, neprecizate însă, pentru a soluționa cererile Ordinului franciscan.

Confrunțați încă din prima jumătate a anului 1717 cu operațiunile militare împotriva trupelor otomane aflate în Banatul de sud-est și la Dunăre, comandanții imperiali nu au reacționat imediat la cererile franciscanilor. De aceea, generalul de Viard, comandantul militar al Caransebeșului, a primit de la franciscanii de acolo o nouă cerere de restituire a bunurilor imobiliare. Ca argumente erau invocate atât documentele generalilor imperiali care comandaseră în Banatul de munte în anii 1688-1699 cât și dovezile obținute de franciscani chiar de la caransebeșeni, „prin glasul poporului” (*per vocem populi*). Toate acestea erau socotite un temei îndestulător pentru a solicita atât restituirea bisericii, cât și a mai multor case, mori, grădini, vii, terenuri și alte bunuri imobile al căror *usufruct* (subl.n.) fusese deținut anterior de franciscanii caransebeșeni. Având în vedere atât serviciile religioase aduse

²¹ Cu privire la activitatea Ordinului franciscan în Banatul secolului al XVIII-lea, vezi K. Juhász, *Die Franziskaner im Banat den Jahren 1716-1806*, *Südostdeutsches Archiv*, IV/1, 1961, p. 30-47. Pentru Banatul de munte și în mod special pentru franciscanii de la Caransebeș, referirile sunt extrem de puține (p. 46-47), cea mai mare parte provenind din publicația de regeste a lui L. Baróti.

²² Vezi doc. VI.

de aceștia încă de la finele anului 1716, cât și ordinul generalului Mercy, de Viard a ordonat, la 4 mai 1717, tuturor celor aflați sub autoritatea sa ca „până la o viitoare hotărâre a autorităților, să-i lase netulburați și să le îngăduie (călugărilor franciscani - n.n.) să se bucure în pace de pământurile lor și de cele ce țin de acestea”. Franciscanii urmau să beneficieze mai ales de „moara aflată în apropiere de ruinele mănăstirii”²³. Cum încă nu fusese luată vreo hotărâre definitivă cu privire la regimul de proprietate în Banatul imperial, răspunsul dilatoriu al generalului de Viard nu ne mai surprinde. Situația din anii 1688-1699 părea să se repete adoma. Și, la fel cum procedaseră cu douăzeci de ani mai înainte, franciscanii din Provincia bulgară s-au adresat și de această dată Consiliului Aulic de Război în a doua jumătate a anului 1717²⁴. Din nou au fost invocate asigurările date de generalii imperiali Caprara (în 1695), Mercy (în 1716) și de Viard (în 1717), precum și vechile danii făcute Ordinului franciscan de familia Măcicaș (Macskási). Mai mult, în copie (după originalul păstrat pe atunci în arhiva familiei Măcicaș) a fost anexat și documentul prin care, la 30 octombrie 1455, Iacob și Ana de Măcicaș erau primiți în confraternitatea Ordinului franciscan ca răsplată a serviciilor aduse acestuia²⁵. Deveniți, pe semne, mai realiști după amânarea elegantă a cererilor lor repetate, franciscanii s-au arătat chiar dispuși să accepte o compensație echivalentă în schimbul bunurilor solicitate, dacă „nici rațiunea de stat și nici făgăduiala noastră de sărăcie” nu ar fi îngăduit restituirea vechilor proprietăți.

În 1719, în vreme ce erau întreprinse încercările de recuperare a bunurilor, guardianul franciscan de la Caransebeș a trecut la cele veșnice. Conducătorul Provinciei bulgare, Blasius Marinovich, a încercat de mai multe ori să-l trimită ca succesori pe un călugăr minorit din Transilvania, dar a eșuat datorită epidemiei de ciumă izbucnite între timp. În aceste împrejurări, reședința franciscană de la Caransebeș²⁶ a fost ocupată de Petrinus²⁷, parohul

²³ Vezi doc. VII.

²⁴ Vezi doc. VIII.

²⁵ Textul documentului este publicat de Fr. Pesty, *op. cit.*, III, doc. 72, p. 70-71.

²⁶ Despre aceasta Blasius Kleiner afirmă că s-a aflat „în casa ridicată aici (la Caransebeș - n.n.) peste ruinele vechii mănăstiri”, cf. doc. X. Tot Kleiner ne informează că, în jurul anului 1723, franciscanii de la Caransebeș „și-au construit din lemn și nuiele o altă reședință, dincolo de apă (este vorba de Canalul morii sau așa-numita *ierugă* - n.n.), în mijlocul unei grădini”. Acolo ar fi rezidat până în 1738, timp în care au fost construite două locuințe și un refectoriu, biserica și pridvorul, precum și un al doilea etaj al reședinței.

²⁷ Este vorba de Karl Petriner, vezi A. Ghidiu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 95.

romano-catolic al locului. Odată cu încetarea epidemiei de ciumă (1720), Blasius Marinovich a venit personal în Banat pentru a pleda cauza Ordinului său. În martie 1720 - după ce l-a îndepărtat mai întâi pe Petrinus din reședința franciscană de la Caransebeș - s-a dus la Timișoara pentru a-i prezenta guvernatorului Mercy cererile Ordinului său. Cum nu l-a putut întâlni în capitala Banatului, Marinovich i-a lăsat lui Mercy un memoriu cu privire la bunurile care le aparținuseră franciscanilor de la Caransebeș²⁸. Și de această dată elementele de ordin istoric au constituit miezul argumentației: „...din vremuri imemorabile, așa cum ne arată anelele Ordinului nostru, Caransebeșul și Orșova au ținut de Provincia bulgară, iar noi, franciscanii, n-am părăsit niciodată aceste părți (ci ne-am îngrijit de păstorirea credincioșilor - n.n.) atât în vremea turcilor cât și pe timpul împăratului Leopold I de pioasă aducere aminte, atunci când a stăpânit această provincie, așa cum o atestă caransebeșenii și satele vecine”. Mai mult, Marinovich a invocat și jertfele aduse în Banat de confrății săi: călugărul Elia Matejanich, prins de turci la Orșova și omorât în temniță în timpul războiului din 1683-1689, și călugărul Balthasar Jurkovich care, fiind rănit, a fost luat în prinsoare de turci la Mehadia în timpul războiului din 1716-1718 și a murit în captivitate. Lui Mercy i-a mai fost amintit și faptul că, în Oltenia ocupată de imperiali în urma războiului austro-turc, mai multe mănăstiri au fost date „românilor schismatici”, iar „fiecare stăpânește și se bucură de ceea ce a avut mai înainte”²⁹. Dar argumentul suprem al lui Marinovich a fost unul de ordin practic, menit să înlăture orice ezitare din partea guvernatorului Banatului: „... prin așezarea noastră la Caransebeș se va face mult pentru binele public, deoarece dorim să ridicăm o mănăstire și să sporim numărul călugărilor aflați în slujba catolicilor”. Mercy a mai fost ademenit și cu perspectiva venirii în Banat a mai multor familii catolice, mai ales bulgari (predispuși spre emigrare după înăbușirea răscoalei antiotomane din 1688 a chiprovicenilor). Ne rămâne, cel puțin deocamdată, necunoscut efectul memoriului înaintat de Blasius Marinovich. Se pare însă că - așa cum se mai întâmplase până atunci - o amânare elegantă a fost și de astă dată răspunsul primit de la guvernatorul Mercy, ocupat fără îndoială cu alte probleme, desigur mai stringente, ale Banatului. Altfel nu s-ar explica faptul că, la 14 noiembrie 1724, Camera Aulică i-a trimis Administrației imperiale a

²⁸ Vezi doc. IX.

²⁹ Cu privire la acest aspect, vezi N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupației austriace (1716-1739)*, București, 1906, p. 17 și urm., dar mai ales p. 26 și urm.

Banatului spre examinare memoriul primit de la franciscanii din Provincia bulgară, prin care aceștia se rugau ca, la Caransebeș, să le fie restituite „ruinele încă existente ale bisericii lor distruse în timpul războiului trecut, precum și terenuri și alte bunuri”³⁰.

Până la urmă, lucrurile s-au aranjat în favoarea franciscanilor, care au obținut, în 1725, și administrarea parohiei romano-catolice a Caransebeșului³¹. În 1730 ei au început să înalțe zidurile noii mănăstiri, în vreme ce biserica lor nou-construită a fost sfințită la 8 octombrie 1733³². Un moment de mare cumpănă pentru așezământul franciscanilor caransebeșeni a fost răscoala românească din 1738, izbucnită în contextul luptelor duse în apropiere de trupele imperiale cu cele turcești. Atunci³³, ne relatează Blasius Kleiner – „românii au dat foc bisericii noi și reședinței, au smuls cu forța fierăria care susținea bolta bisericii, care s-a și prăbușit imediat, au deschis ascunzătoarea zidită în care erau păstrate sfintele odoare, au jefuit lucrurile de preț ale bisericii, au distrus altarele și, ca nu cumva să rămână mai prejos ca turcii, au pătruns chiar și în criptă, de unde au scos leșul unui călugăr înmormântat de curând și l-au proptit într-o fereastră de la etaj, ca acela care îl zărește să vadă cum arată un franciscan”³⁴. Cum vor fi ajuns franciscanii caransebeșeni să-și atragă în așa măsură dușmănia majorității românești ortodoxe, rămâne să mai fie cercetat. Oricum, după evenimentele din 1738 distrugerile au fost treptat

³⁰ L. Baróti, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, I, Timișoara, 1894, p. 14; K. Juhász, *op. cit.*, p. 42 atribuie memoriul amintit franciscanilor de la Timișoara, dar este evident vorba de cei din Caransebeș.

³¹ A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 95.

³² Vezi doc. XI; vezi și nota 26. A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 96-97 publică lista nominală a guardianilor mănăstirii franciscane de la Caransebeș de la 1725 până la 1788. Mănăstirea a fost dizolvată în 1787 din ordinul împăratului Iosif al II-lea. Cinci dintre călugării franciscani au mai rămas pe loc până la atacul trupelor turcești asupra Caransebeșului (14 septembrie 1788), când mănăstirea a căzut pradă flăcărilor.

³³ Cu privire la data la care a avut loc evenimentul nu dispunem de informații pe deplin sigure. A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 39 reproduc o însemnare scrisă de preotul Ioan Popescu pe filele unei cărți de cult: „Să se știe când s-a spart orașul Caransebeșul la anul 1738, în luna Mai 3, și am venit la Hațeg”. Fr. Pesty, *op. cit.*, II, p. 193 amintește că, la 29 iunie 1738, atunci când trupele imperiale și-au așezat tabăra la sud de Caransebeș, ele au găsit un oraș complet părăsit, iar casele ruinate. Citând o scrisoare a baronului Toussaint (păstrată la Biblioteca Imperială din Viena), Pesty se referă și la soarta lăcașului franciscan în cuvinte asemănătoare celor folosite mai târziu de Blasius Kleiner. În ceea ce ne privește, socotim 3 mai 1738 drept dată a acțiunii de la Caransebeș a românilor răsculați.

³⁴ Vezi doc. XI; vezi și doc. X.

înlăturate, iar în 1751 în cadrul mănăstirii a fost construită o nouă reședință³⁵.

Rămâne ca investigarea arhivelor de la Viena și Budapesta, deopotrivă cu cele de la Vatican, să aducă noi informații și lămuriri pentru istoria încă atât de puțin cunoscută a franciscanilor din Banatul de munte.

ANEXA

I

1695 octombrie 6, tabăra de la Hărău

Generalul conte Enea Caprara, consilier imperial intim, vicepreședinte al Consiliului Aulic de Război și general-comandant al Graniței Militare din Croația, poruncește tuturor trupelor imperiale aflate sub comanda sa să scutească de încartiruire, de taxe în bani, de dări în vite, precum și de orice fel de rechiziții, să cruțe de incendieri, de jafuri și de orice alt act de violență, biserica din Caransebeș a călugărilor franciscani, dimpreună cu casele, morile și vitele aparținătoare, precum și satul Slatina Timiș cu pertinențele sale.

Hofkammerarchiv Wien, *Anhang vermischter ungarischer Gegenstände*, Fasz. Rote 31, f. 676; copie de la începutul secolului al XVIII-lea (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Xerografii Austria*, pachetul XXVI, nr. 28).

Demnach in der Römisch Kayserlichen auch zu Hungarn un Böheimb Königlichen Majestät, unsers Allergnedisten Herrn, absonderliche Protection und Salvaguardia die denen ehrwürdigen Herrn P.P.Franciscanern zugehörige Kirch zu Karansebes, Häuser, Mühlen und Weingärten sambt dem Dorff Schlattina mit allen Appertinentien an-und aufgenommen worden, als werden hiemit alle und jede Allerhöchstgedachte Irher Kayserlichen und Königlichen Mayestät bestellte hohe und niedere Kriegs-Officiers, Soldaten insgemein zu Ross und Fuss, wie auch sonsten männlichen jedweder nacht Standts Gebühr ersuchet, die meine Commando Untergebene aber erinnert, auch ernstlich beflecht, obgedachte deren Herren P.P. Franciscaner-Kirchen

³⁵ Vezi doc. XI. Tot Kleiner ne informează în altă parte a cronicii sale (vezi doc. X), că după încheierea păcii cu Poarta călugării franciscani au zidit patru chilii peste vechea pivniță, pentru a le servi drept locuință provizorie.

zu Karansebes Häuser und Mühlen, auch dem Dorff Schlattina mit allen darzu gehörigen Grund-Stücken und Appertinenzien nicht allein mit aller eigenthättigen Einquartierung, Durchzügen, Nacht-und Still-Lägern, Geld-Pressuren, Abnehmung klein oder grosses Viehs und anderen Exactionen, wie die Nahmen haben oder unter was Praetext selbige gesucht werden möchten, sonderlich aber mit Brandschätzung, Raub und Plünderungen oder anderen Gewaltthätigkeiten und straffmässigen Insolentien gänzlich zu verschonen, weniger andern dergleichen zu thun nicht zu gestatten, sondern hiebey vestiglich zu manutienieren und handzuhaben. Hieran geschieht was recht ist und ist man es umb einen jedwederen Standts Gebühr zu erwiederer erbietig, die Untergebene aber vollziehen hieran ihre Schuldigkeit, und diesen ernstern Befehl werden sich auch vor unausbleibender Leibs-und Lebens-Straff zu hütten wissen.

Signatum Veldtlager bey Haro, den 6-ten Octobris 1695.

Der Römisch Kayserlichen Mayestät würcklicher geheimber Rath, Cammerer, Generalveldtwachtmeister, Kriegs-Vicepraesident und bestellter Obrister über ein Regiment zu Pferd, wie auch der Petrin-und Warasdinischen Gränizen commandirenden Generalen, Ritter des Guldenen Fliesses

Enea Graff Caprara

II

1695 iulie 25, Caransebeș

Mihai Vaida, asesor-jurat, Ioan Vaida, fost jude al orașului, Sigismund Simon, cetățean, Luca Leceatj, vicejude, Mitea Anghelat, cetățean și Petru, „popa românilor”, cu toții din Caransebeș, atestă, la cererea călugărului franciscan Gheorghe, că odinioară la Caransebeș nu s-ar fi aflat decât parohul și biserica franciscană care ar fi stăpânit mai multe case în satele Valea Boului, Iaz, Peștera și Slatina Timiș.

Copie din secolul al XVIII-lea, reprodusă în *Hronika na bălgarskoto franțiskanstvo (XIV-XVIIIv.) săstavena prez 1775 g.v.gr. Alvinț ot Blazius Klainer (Archivum Tripartitum III)*, ed. István Lénárt Magyar Donka Dimitrova Markovska, Márta Búr, Sofia, 1999, p. 104/p. 70 a manuscrisului păstrat la Budapesta, în *Archivum Franciscanum Hungaricum*, Manuscriptum

65 (reproducere xerografiată a textului în limba latină, însoțit de traducere în limba bulgară, cu note explicative). Ediție realizată de Direcția Generală a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Bulgariei, ca vol. 6 al colecției „Arhivele govorniat”.

Ediție: E. Fermeňzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab anno 1565 usque ad annum 1779*, Zagreb, 1887, p. 318 (vol. XVIII din colecția „Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium”).

Salutem in Christo Jesu! Nos, infra scripti civitatenses Caransebessienses, ad petitum R.P.Georgii, Ord(inis) S. Francisci de Observan(tia), utrum olim Caransebessini alterius religionis parochus sive alia ecclesia praeter Franciscanorum fuisse, et sub se in pago Vallebol, Jaaz, Pestere et Zlatina habuisse et possedissee aliquas domos, bona fide Christiana et juramento attestamur, nempe nullam aliam ecclesiam seu parochum nisi Franciscanorum ecclesia scimus nec audivimus, sicuti ipsimet rustici vel subditi coram nobis, infrascriptis, sub deposito juramento, fassi sunt.

Datum Caransebessini, die 25, Julii 1696.

L.S. Michäel Vaida de Bossus, juratus assessor, nobil(is)

L.S. Joannes Vejdka, civis et olim iudex urbis

L.S. Simon Sigmond

L.S. Mitea Angelat, civis

L.S. Peter, popa Valachorum

L.S. Lucas Letsati, nob(ilis) viceiudex.

III

1698 aprilie 22, Hunedoara

Comisarul de război Gallatin și Mihail Olosz, vicecomite al comitatului Severin, atestă că au trecut în stăpânirea „Bisericii Roșii” a franciscanilor din Caransebeș cele zece sesii aflate în satele Slatina Timiș, Peștera, Var, Maciova și Valea Boului din districtul Caransebeș, care fuseseră dăruite Ordinului franciscan prin vechi acte de danie.

Hofkammerarchiv Wien, *Anhang vermischter ungarischer Gegenstände*, Fasz. Rote 31, f. 677; copie de la începutul secolului al XVIII-

lea (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Xerografii Austria*, pachetul XXVI, nr. 29).

Specificatio sessionum sive domorum reperientium in districtu Caransebesiensi pertinentium per donationes antiquas ad Ecclesiam Rubran religionis reverendorum patrum Franciscanorum minoris observantiae.

in pago nomine Slatina.....	4 sessiones
in pago Peszteree.....	1 sessio
in pago Vaar.....	2 sessiones
in pago Matziova.....	1 sessio
in pago Valliabolia.....	2 sessiones

Summa: 10 sessiones

Nos, infra scripti, attestamus bona fide Christiana, secundum ordines eminentissimi ac reverendissimi domini Cardinalis a Colloniz sub data Viennae 26 Februarii et excelentissimi domini comitis Rabutin, commendantis generalis Transilvaniae Cibinii 17. Martii 1698, dedimus possessionem supra specificatis in districtu Caransebesiensi pertinentia per antiquas donationes Ecclesiae Rubrae nuncupatae reverendorum patrum Franciscanorum minoris observantiae, casu quo invenientur in posterum plures vel pauciores harum supra scriptarum decem sessionum diminuemus vel augescemus, et sicuti pro hic et nunc supradictio Caransebes possunt frui usque ad aliam dispositionem fructus ecclesiae parochialis.

Datum Hunyad, 22. Aprilis 1698.

L.S. Gallatin de Chasteauuia ppr.

L.S. Michael Olos, vicecomes comitatus Zöröniensis m. Pria

IV

1701 martie 14, Caransebeș

Raport al generalului conte Luigi Ferdinando Marsili, comisar imperial în comisia austro-otomană de aplicare a tratatului de pace de la Karlowitz, către împăratul Leopold I: îi înfățișează situația credincioșilor romano-catolici și a lăcașurilor lor bisericești din Banatul Montan în condițiile trecerii viitoare a acestuia sub autoritatea Porții, precum și măsurile pe care le-a luat pentru a se asigura pe mai departe activitatea de cult.

Biblioteca Universitaria Bologna, Manoscritti Marsili, Ms. 69, Relazione 34-ta à S.C.M.; concept (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Microfilme Italia, rola 47, c. 510-512)

P.S. alla ultima relazione à S.C.M.

S.C.R.M.! Hò stimato di non potere piu propriamente corrispondere alla di Lei gran pietà, che di chiudere quest' à me commessa opera dell' essecuzione di pace frà V.M.C. e Sultano che colle disposizioni e miglior ordine applicato ad interim come più mi è stato possibile al bisogno e vantaggio del culto della Religione Cattolica che resta nei contorni di Temesvar anche arradicato per misericordia di Dio in più suoi fedeli e fondandomi in ciò nelle capitulazioni di pace, dove n' è stata tanto V.M. zelante.

Quali siano i luoghi dove sono Cattolici, quante famiglie, quante chiese loro tuttavia sussistono e quante ruvinate, e qual parochio in fine habbia io sostituito per la necessaria cura di quest' anime, e come con qual' istruzione à tal buon fine, lo releverà la M.V. della seguente informazione. Quanto à luoghi dove sono Cattolici ed in che numero, comincerò dal più grande, ch'è il *Distretto di Karasova*, ch'è uno di quelli formano il Comitato di Severin parte del Banato di Temesvar, nel quale vi saranno al meno famiglie n-o 500, nel villaggio di Slatina famiglie n-o 40, nel villaggio di Verzitz famiglie n-o 15, nel villaggio di Varadia famiglie n-o 30, nel villaggio di (...)¹ vicino à Temesvar famiglie n-o 100, in Temesvar poi, à causa della mortalità grande ne ha fatta la passata peste, non vi troveranno più di famiglie che incirca n-o 12, sicche il numero de Cattolici da questa parte sarà incirca n-o 697.

Passando poi à divisare delle chiese, una per la Dio grazia sussiste tuttavia *dentro la fortezza di Temesvar*, assai bene è fornita di ornamenti ed apparati, mà durante la guerra è stata sempre senza verun sacerdote che aministra à quei buoni Cattolici i sacramenti, e solo con l' aiuto di un secolare licenziato hanno dovuto fare le loro devozioni ed in vece della Messa recitavano ogni festa le litanie della Beata Vergine.

In Karasova, ch'è il principale villaggio di quel distretto, ed in Slatina si trovano solamente in essere le vestigie di alcune chiese, quali, mi è stato promesso tanto dal seraschiere di Belgrado che dal pascia di Temesvar, che si lascieranno reidificare² secondo portano le capitulazioni di pace, senz'alcuno tributo di denaro.

In tanto hò trovato di necessità al servizio di Dio e di V.M. ed al bisogno di queste anime Cattolice il provvedere i sudetti luoghi di un parochio,

come hò fatto in persone di fratre Francisco (...)³, figliuolo del Convento fù già di Cibrovak² e Provincia di Bulgaria, giàche i patri di detta Provincia hanno sempre avutta la cura di anime nel distretto di Karansebes. Questo hò provveduto di tutto il bisognevole e per la sicurezza del suo essercizio frà Turchi, pe'l comodo da poter'accorrere quà e là à bisogni dell'anime e pe'l vivere intanto sino al'tempo de'raccolti, è stato dunque da me spedito à Temesvar con una mia Patente, che l'autoriza nel suo officio, accio l'esserciti sin'à tanto giungeranno ulteriore disposizioni dell'Arcivescovo primato di Vngheria. Dopo, per fondamento di detta confertali autorità, la hò consegnata una copie dell'Articolo 13 dell'Instrumento generale di pace in lingua Turca, vidimato tanto dalla Cancellaria di Guerra di V.M. che dal muselin del Pascia di Temesvar, qui esistente appresso di me, e l'hò di più accompagnato con due lettere, una al seraschiere di Belgrado e l'altra al sudetto Pascia di Temesvar. Per li altri mentovati bisogni poi, hò al medesimo dato un cavallo per poter andare à celebrare le messe e somministrare i sacramenti, e di più fattolo provvedere di tutti i mezzi da vivere sino al prossimo menstruo Agosto, con in fine ordinarli espressamente à non cambiar mai il vestito di Franciscano, come hò fatto anche dalla parte di Bosnia, e raccordatoli à mantenersi con zelo e buon'esempio non solo apresso de' Christiani, ma de'Turchi medesimi ancora.

La Provincia di Bosnia, c'hà i suoi propriifratri nella nuova Lippa, restata al dominio della M.V., pretenderia di voler servire à'Cattolici essistenti tanto in Temesvar che villaggi circumvicini à questa piazza, mà siccome più convenienze del di Lei servizio e più gelosie de'Turchi ed gli accidenti di queste frequenti non possano permettere presto regolato commercio di fratri sudditi, cosi mi trovo in obbligo di sugerire che fosse melio aggiungere un'altro frate in compagnia del presente parochio con questo che ambe due debbino di continuare stare nel paese Turco con quella dipendenza che si troverà à proposito dall'Arcivescovo di Vngheria.

1. Numele satului nu a mai fost scris.
2. Astfel în text.
3. Numele de familie nu a mai fost scris.

V

1701 aprilie 12, tabăra de la Ferdinand

Generalul conte Luigi Ferdinando Marsili, comisar imperial în comisia austro-otomană de aplicare a tratatului de pace de la Karlowitz, către călugărul franciscan Francisc Chiprovăț aflat la Carașova: până la confirmarea din partea Congregației De propaganda fide a Sfântului Scaun sau a împăratului Leopold I prin intermediul cardinalul-primat al Ungariei, Kollonits, îi conferă autoritatea de a se îngriji de cultul romano-catolic pentru credincioșii din Slatina Timiș, Vărădia, Vârșeț, dintr-un sat nenumit din apropiere de Timișoara, din districtul Carașova și din orașul Timișoara, urmând să-și aibă reședința la Carașova; îi recomandă adoptarea unei atitudini răbdătoare față de eventualele provocări din partea turcilor, fiind însă dator să le aducă la cunoștința arhiepiscopului-primat al Ungariei; îl anunță că i se va trimite ca ajutor încă un călugăr, iar pentru a se putea susține, comisarul militar Cavazzi a primit ordin să-i plătească 24 florini pentru perioada 1 mai-31 octombrie 1701.

Biblioteca Universitaria Bologna, *Manoscritti Marsili*, Ms. 69, Relazione 34-ta à S.C.M.; concept (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Microfilme Italia, rola 47, c. 573-574); o copie contemporană în Ms. 16/Microfilme Italia, rola 39, c. 8-10.

Ad patrem Franciscum in Carassova

Reverende in Christo pater!

Latere haud potest Reverentiae Vestrae, quod augustissimi imperatoris nostri, summa pietas et Sanctae Romano-Catholicae Religionis conservandae studium effecerit, ut inter alias pacis Carlovitzensis cum Porta Ottomannica initiae conditiones peculiaris quidam articulus n-ro 13 fuerit consensus, vigore cuius omnibus Christianis in terra Turcica degentibus, praecipue autem Romano-Catholicis Religionis suae exercitium libere aut continuare aut ecclesias restaurare liceat. Quandoquidem eiusdem articuli copia fidimata¹ Reverentiae Vestrae manibus iam est insinuata et praedictae Religionis exercendae libertas non modo cum seraskier Belgradiensi et bassa Temisvarinensi denuo renovata, id etiam, praesente commissario Turcico Ibrahim Effendi et coram vexillis caesareis gloriosissimis solemniter est

publicata, tam vero, cum aliae circa hanc rem dispositiones hactenus nondum sint factae, ut tamen interea dum aut à S. Romana Sede Apostolica instituta pro propaganda fide, aut à Sua Caesarea Maiestate Hungarica Regia Apostolica per primatem archiepiscopum, eminentissimum cardinalem Kollonits, posteriores dispositiones fiant Romano-Catholicorum in pagis Zlatina, Varadia, Versitz et alio quodam prope Temesvarinum, cuius nomen mihi nunc occurrit, item in districtu Karaszova et nonnullorum etiam in ipsa civitate Temisvar degentium animabus consulatur, et ne, differendo tam piaae sanctaeque intentionis augustissimi nostri caesaris executionem, trado et committo sanctam istam praedictarum animarum curam, et locum habitationis in districtu Karaszova ipsi assigno, quia in maiori numero ibidem Romano-Catholici inveniuntur, in quo officio non alio uti vestimento quam quod S. Francisci Ordo requiret, ipsa sciet Reverentia Vestra.

Quod si violentiam aliquam aut molestias sacris capitulationibus repugnantes Christianis inferre Turcas contigeret, eius rei notiam sine mora aut eminentissimo archiepiscopo aut proximo ordinario in confinibus existenti Reverentia Vestra tradet, qui ad debitum locum controversias deferre scient. Interea vero, dum Reverentia Vestra à suis superioribus mandatum acceperit, infidelium insolentias decenti tolerabit patientia et tam à Deo quam Caesaris pietate solatium expectabit. Ut tanta hominum multitudini melius provideatur, socium accipiet à suis superioribus Reverentia Vestra, sicuti etiam commissario bellico, domini Cavazza, à me commissum est, ut Reverentiae Vestrae 6 mensium mercedem, à Majo usque ad utlimum Octobris, nempe 24 florenos, promptissime persolvat, intra quod tempus meliore sab Ecclesia dispositiones fient.

Reverentia Vestra praedicta omnia scstrictissime observabit, non minus augustissimi nostri imperatoris mandato, quem propriae conscientiae debitum praestitura obsequium, siquidem me, spes bona semper habet, non modo pietate et bono exemplo concreditis sibi animabus suis praestituram, sed etiam jura ecclesiastica conservaturam semper Reverentiam Vestram, quam ut Deus benedictione sua felicem esse jubeat animitus precor et permaneo.

Ex castris ad Ferdinandam, 12-ma Aprilis 1701.

Astfel în text.

VI

1716 noiembrie 28, Caransebeș

Generalul conte Claude Florimond Mercy, comandantul trupelor imperiale din Banat, către Blasius Marinovich (?), conducătorul Provinciei franciscane a Bulgariei: îl asigură că, în scurtă vreme, vor fi înregistrate toate bunurile, chiar și cele în ruină, ale Mănăstirii franciscane din Caransebeș, care ține de Provincia bulgară; aceste bunuri vor fi încredințate după inventariere Ordinului franciscan.

Hofkammer archiv Wien, *Anhang vermischter ungarischer Gegenstände*, Fasz. Rote 31, f. 678; copie contemporană (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Xerografii Austria*, pachetul XXVI, nr. 307).

Reverendissime Pater!

Paternitas Vestrae sub 10. huius ad me exaratas tradidit mihi reverendus pater exmissus Stephanus Novosselich, ex quibus instantiam uberius intellexi. Proinde, non deero rudera hic Caransebessini reperebilia et ad Conventum Provinciae Bulgaricae spectantia post breve tempus facere consignare et omnia ad maiorem Dei gloriam cooperare, dummodo dispositiones etiam alias perfecero et necessaria in ordinem redegero, quousque parum patientiae habendi. Caeterum me precibus devotis recomendo, perseverans Paternitatis Vestrae.

Caransebessini, 28-um
9-bris 1716

servus paratissimus,
Comes de Mercy

VII

1717 mai 4, Caransebeș

Generalul-locotenent de Viard, comandantul militar al Caransebeșului, ordonă atât militarilor aflați sub ordinele sale cât și locuitorilor de orice stare să nu-i tulbure pe călugării franciscani din Caransebeș să se bucure de uzufructul pământurilor și bunurilor care li se cuvin în temeiul unor documente mai vechi și în

urma mărturiilor depuse de mai mulți caransebeșeni, îngăduindu-le mai cu seamă folosirea nestânjenită a morii aflate în apropierea ruinelor Mănăstirii franciscane.

Hofkammer archiv Wien, *Anhang vermischter ungarischer Gegenstände*, Fasz. Rote 31, f. 679; copie contemporană (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Xerografii Austria*, pachetul XXVI, nr. 31).

Quandoquidem reverendi patres Ordinis Minorum S. Patris Francisci de observatia Provinciae Bulgariae mihi instando repraesentaverunt et autentica documenta praedecessorum dominorum Generalium, qui harum partium commendantes exstiterant, necnon per vocem populi demonstrarunt, quod prioribus etiam temporibus hic, in Caranschebes, ecclesiam domos, molas, hortos, vineas aliosque fundos et possessiones cum appertinentiis pro sua sustentatione necessaria destinata et usufructuata habuerint, nunc autem, postquam Sacratissima Caesarea Maiestas Bannatum hunc, auxiliante Deo, ex immani iugo Turcico denuo eliberasset, sicuti prius, ex suis fundis vivere atque in spiritualibus Christianitati horum locorum servire desiderantes, me pro litteris hisce protectionalibus et coroboratoriis supplicando requisiverunt, difficultates (si quae per aliquos in contrarium de suis fundis orirentur vel opponerentur) vivis etiam documentis seniorum Schebeschensium et aliorum solvere assicurantes. Eapropter, siquidem etiam per proxime elapsam hyemem munia ecclesiastica hic administrarunt et militiae Suae Sacratissimae Maiestatis diversa spiritualia obsequia praestiterunt et ultronee etiam praestare volunt, instantiae eorundem, secundum etiam mandatum et voluntatem domini in hocce Bannatu commendantis generalis de cavalleria comitis à Mercy Excellentiae signanter autem ratione molae è regione rudorum Monasterii existentis, una cum appertinentiis, vigore praesentium, ad meritum pariter praedeclearatorum dominorum praedecessorum generalium annuentium, exhibeo adeoque omnes et singulos cuiuscunque status, conditionis et eminentiae, qui meae commendae non subsunt, respective servitiose et amice requiro, commendae meae vero subhabitis demando, quatenus praementionatus reverendoa patres Franciscanos in suis fundis et appertinentiis usque ad ulteriorum instantiarum dispositionem imperturbatos atque pacifice usufructuare sinere, quin imo ipsis ut pro exhibendis religiosis servitiis ultronee subsistere possint, in casu necessitatis assistere velint ac debeant.

Signatum Caranschebesini, quarta Maii 1717.

Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis campi mareschalli generalis locumtenens, necnon unius regiminis cathafractorum colonellus et de facto harum partium commendans generalis.

De Viard

VIII

<1717> Franciscanii din Provincia bulgară către Consiliul Aulic de Război: solicită ca, pe temeiul asigurărilor date de generalii imperiali Caprara (în 1695), Mercy și de Viard (în 1716 și 1717), să li se restituie bunurile imobile stăpânite la Caransebeș și Slatina Timiș sau să li se acorde o compensație echivalentă.

Hofkammerarchiv Wien, *Anhang vermischter ungarischer Gegenstände*, Fasz. Rote 31, f. 680-681; copie contemporană (Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Xerografii Austria*, pachetul XXVI, nr. 32).

Hochlöblicher kayserlicher Hoffkriegsrath!

Ewr durchleuchtige Excellenz und gnädigst sondergebithendte Herren, Herren!

Es zeigt gegenwärtiges Summarium sub lit. A, dass will noch zu vorigen Zeithen und vielleicht à saeculis in dem Bannate Temesvariensi, notanter zu Karansebes und der Orthen, verschiedene Häuser, Mühlen und Weingärten sambt dem ganzen Dorff Schlatina besessen, so unserem haeyligen Orden mehrentheils durch die sogenannte Macskasische Familie per donationes et pia legata conferiret worden, wie dann besagte Macskasische Familie eben derentwegen, sub B, noch in anno 1455 von dem heyligen Vater Joannem Capistrano die mitkommende litteras confraternitatis erhalten hat, als woldte obbemelte fundos, wir auch noch in anno 1695, vermög sub C beygebogenen Protectionalis des Herrn Generalen Caprara seeligen, würkhlichen besessen haben, wir dann im währenden lezten Türkhennkrieg in anno 1717 von dem Herrn General Viard, sub D, im Nahmen des damahls schon commandirenden Herrn Generalen Graffen de Mercy Excellenz, ein neues Protectionale hierüber erhalten, auch ratione restitutionis, sub E, von höchstbesagt des Herrn Generalen Graffen von Mercy Excellenz die nachtruckhsame Versicherung

erhalten haben, allermassen aber wir bis dato zu sothaner Restitution nicht haben gelangen können, auch vielleicht weder ratio status, noch unser votum paupertatis wohl admittiren dürfte dergleichen bona immobilia zu besitzen, als suppliciren wir fussfällig, uns anderwärths aus höchsten Gnaden einiges Aequivalent angedeyhen zu lassen, wohingegen wir für fernere Beglückungderen siegreichen kayserlichen Waffen, gleich wie vormahls der heylige Capistranus also auch vir, noch ferner ohnablässig und eyfrigt den Allwalthenden Gott anflehen werden.

Die wir in alldiefester ewiger geistlichen Devotion beharren werden,
Ewr Durchleucht, Excellantz und Gnaden,

Demüthigste in Christo,
Gesambte Provintz deren armen Franciscanern
Bulgarischer Nation

Pe verso: An Einen hochlöblichen Hoffkriegsrath. Demüthigst Anlangen und Bitte gesambter Provintz deren armen P.P.Franciscanern Bulgarischer Nation umb inberührtes Aequivalens für die im Bannatu Temesvariensi unns Zugehörige auch ultra saecula besessene fundos.

IX

<1720>

Blasius Marinovich, conducătorul Provinciei franciscane a Bulgariei îl roagă pe generalul conte Claude Florimond de Mercy, guvernatorul militar și civil al Banatului imperial, ca, ținând seama de meritele Ordinului franciscan la apărarea și promovarea credinței romano-catolice, să dispună măsurile necesare reluării de către călugării franciscani din provincia bulgară a vechii lor reședințe din Caransebeș.

Copie din secolul al XVIII-lea, reprodusă în *Hronika na bălgarskoto franțiskanstvo (XIV-XVIIIv.) săstavena prez 1775 g.v.gr. Alvinț ot Blazius Klainer (Archivum Tripartitum III)*, ed. István Lénárt Magyar Donka Dimitrova Markovska, Márta Búr, Sofia, 1999, p. 105-106/p. 71-72 a manuscrisului păstrat la Budapesta, în Archivum Franciscanum Hungaricum, Manuscriptum 65 (reproducere xerografiată a textului în limba latină, însoțit de traducerea în limba bulgară, cu note explicative). Ediție realizată de Direcția Generală a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Bulgariei, ca vol. 6 al colecției „Arhivite govoriat”.

Excellentissime domine, domine patrone colendissime!

Quamvis in Martio elapso hic Temesvarini fuerim, non reperi tum excellentissimum dominum. Propterea cogor accedere fores Excellentiae Vestrae cum religiosa humilitate, et quidem in causa justa, nam ab immemorabili tempore, uti Annales Ordinis nostri docent, Caransebes et Orsova spectabant ad Provinciam Bulgariae, neque nos, Franciscani, ullo tempore deseruimus has partes, sed semper Sacramenta fidelibus administravimus tum temporibus Turcici imperii, tum tempore piae memoriae Leopoldi I. Imperatoris, dum hanc Provinciam pro aliquo tempore habebat, ut attestantur Caransebessienses et vicini pagi, tum etiam moderno tempore, sub felicissimo gubernio Caroli VI. Imperatoris, semper adfuimus ad servitia militiae caesariae Orsavae et Caransebessini. Contigit autem ante annum mors Patris Capellani Caransebessini Ordinis S. Francisci, dum pestis grassabatur in Transylvania, in cuius locum misi binis et ternis vicibu successorem Patrem, qui in confiniis Banatus non fuit admissus ad has partes. Sic debui habere patientiam. Post pestis autem cessationem veni Caransebessinum, ubi inveni dominum Petrinum collocatum parochum in nostra domo ac ruderibus ab Inclyta Administratione. Tunc fui coactus Inclyta Administratione accedere, nihil tamen obtinui. Expectavi cum magno desiderio adventum Excellentiae Vestrae, ut directorem et moderatorem hujus provinciae neoacquisitae. Hinc pronus accedo hoc supplici libello Excellentissimum Generalem implorando auxilium et assistentiam, utrum justum sit, ut nos expellamur ex loco nostro, qui portavimus pondus diei et aestus omni tempore cum perditione etiam religiosorum in primo (caepo 1683, terminato 1699) bello Peter Elias¹ Orsavae serviens militibus caesareis fuit captus à Turcis et in carceribus necatus, in ultimo autem bello (inchoato 1716 finito 1718) ad instantiam domini excellentissimi Vihard² dedi unum patrem ad Mehadiam pro servitio militum, ubi fuit à Turcis vulneratus et mortuus³. Iam ergo decoravimus hanc patriam tum servitiis, tum etiam propriam sanguine, qui omnia amisimus in Bulgaria ob fidem conservandam et fidelitatem erga Suam Sacratissimam Maiestatem Caesaream. Nam per nostram collocationem Caransebessini multa bona consequerentur pro bono publico, quia intendimus aedificare monasterium, multiplicare religiosos pro servitio Catholicorum. Multi etiam Catholici venirent cum familiis, maxime Bulgari. Item, habeo religiosos peritos diversarum linguarum: Latinae, Itlicae, Germanicae, Bulgaricae, Boemicae, Valachicae, Albanicae, Hungaricae, Turcicae etiam, quae linguae

in hoc Bannatu plurimum deserviunt. Tandem nos nulli injuriam facimus, neque alienum accipimus, nec noviter intrare praesumimus, sed continuare, deservire in nostro loco Deo et hominum desideramus. Video etiam in Valachia noviter occupata à Sacratissima Caesarea Majestate, ubi plurima monasteria Valachorum schismaticorum dantur, et quilibet possidet quod prius habuit et continuat, itaque enixe rogo dominum excellentissimum, tanquam patronum seraphicae religionis, dignetur decidere et annuere justae petitioni nostrae, ne tamdiu in dubio haeremus, pro qua gratia cum tota mea Provincia manebo obligatus exorare Altissimum pro excellentissimo domino. Interim praestolor benignum responsum.

Este vorba de călugărul Elia Matejanich.

Este vorba de generalul-locotenent de Viard, comandantul militar al Caransebeșului.

Este vorba de călugărul Balthasar Jurkovich, prins de turci la Mehadia în 1716 și mort în captivitate, vezi Cronica lui Blasius Kleiner (ed. Sofia, 1999), p. 114/p. 80 mss.

X

Blasius Kleiner, *De situ antiqui Conventus Caransebessiensis et nostrae habitacionis mutatione*

Archivum Franciscanum Hungaricum Budapesta, *Archivum Tripartitum*, pars. II., Mss. 65, § V, p. 217-218/Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Microfilme Ungaria, rola 857, c. 113-114.

Conventum hunc primitus trans plateam stetisse¹, hodie dum apparentia testantur rudera ac ex ipso fundamentorum angulo apparet eiusdem oblique versus modernum monasterium protensum fuisse et paro illo tempore, in loco ubi nunc est, nullam fuisse plateam sed monasterii aedificium, sicque Caransebessinum tunc temporis longe aliter situatam erat, quod etiam murus (dum pro novo inferiori tractu Conventus fundamenta foderentur) in terra repertus satis clare indicavit effecisset enim aedificium supra illum murum erectum cum moderno Conventu obliquum quadrangulum. Templum stetit penes Conventum, versus domum in qua nunc oberknesius natione Bulgarus habitat. Ante illius domum, non procul ab apparentibus ruderebus, antiqua Valachorum traditio refert, esse fratrum cryptam et fuisse coelestem quandam

splendorem ab ipsis eo in loco saepius observatum. Profecto si ibi fratrum crypta foret dubium non esset, multos ibidem sepultos quiescere sanctitatis fama conspicuos. Coemeterium antiquum fuit, ubi domus, atrium et hortus praedicti oberknesii, quod indubitate probant plurima ossa humana quae effosae fuerunt, quando iamdictu oberknesius domum, calarium et fontem exstruxit.

Stetit hoc monasterium in suburbio, extra castellum seu munimentum, et dicebatur Ad S(anctam) Mariam Nigram. Post eversionem illius fecerunt hoc in loco coemeterium, prout adhuc ibidem jacentes sepulchrales lapides demonstrant. Mansitque hoc coemeterium donec Cassarmae² aedificatae fuissent, quo tempore ille locus, in quo nunc sepeliuntur Catholici, pro coemeterio assignatus est.

Porro, quam magnus hic Conventus fuerit et quondam determinate initium sumpserit nullibi erruere potui, satis tamen liquet ex litteris Nicolai V. Pontificis³, Conventum hunc incrementum sumpsisse. Anno 1421, sub rege Hungariae Sigismundo, quando autem demolitus fuerit, etiam incertum est⁴, id nihilominus constat, eum floruisse tempore S(ancti) Capistrani, circa annum 1455, et etiam post, quam Turca anno 1552 Temesvarinum cum Banatu occupavit, quia tunc –ut alibi diximus–Lugosinum et Caransebessinum pecunia Turcarum rabiem placarunt. Verum circa haec tempora status Catholicus valde iminutus est, deficiente domino terrestri Petro Petrovich cum aliis pluribus nobilibus à fide, hinc si per praedictum Petrovich, qui ubique permittente Isabella⁵, sacras aedes et aras invertit, non est demolitus, certe stetit saltem quad aedificium si non quoad numerum religiosorum usque ad annum 1658, quo tempore una cum arce et reliquis aedificiis dirutus fuit⁶.

Quia vero Bulgari in hoc loco semper suas exercuerunt mercantias, ideo unus alterve Pater hic residebat in domo super rudera antiqui conventus exstructa ac inde Zlatinam, Carassovam ac alia vicina loca excurrerunt et desolatis pauperculis Catholicis Sacramenta administrarunt. Plantarunt pauperculi Patres vineam, quam tamen postea dominus parochus ecclesiasticus occupavit et domino praefecto Strember⁷ vendidit, qui eam multum ampliavit.

Postquam Germani Banatum obtinuissent, ex plures Catholici Caransebessinum confluxissent. Patres nostri sibi aliam residentiam ex lignis et virgultis circa annum 1723 exstruere trans aquam, in medio horti, et ibidem habitarunt usque ad annum 1738. Interea dua cubicula et refectorium cum templo et ambitu ac secunda contignatione exstructa fuerunt. Tempore vero

belli Turcici, Valachi etiam illam residentiam, item cum templo et cubiculis noviter constructis, incederunt et destruxerunt. Hinc facta pace, Patres 4 celulas supra antiquum celarium positas aedificaverunt, quae de facto exstant et inhabitantur.

1. Este vorba de actuala stradă Mihai Viteazul.
2. Este vorba de fosta *Cazarmă a cavaleriei*, demolată în anii 1986-1987.
3. Nicolae al V-lea a fost papă între 6 martie 1447 și 24 martie 1455.
4. Pe margine, adăugat în secolul al XIX-lea: 1558 adhuc existabat, qui tunc fuit ultimus guardianus P(ater) Nicholaus Csomortány. P(ater) Ferd(inandus) Kaizer pr.
5. Izabella, văduva lui Ioan de Zăpolya și mama lui Ioan Sigismund, principele minor al Transilvaniei, în numele căruia a exercitat autoritatea.
6. Afirmația neconfirmată, cel puțin deocamdată, de alte izvoare.
7. Johann Michael Stremberger (Stromberger), cancelist, revizor, apoi administrator al districtului Caransebeș (noiembrie-decembrie 1721 ca interimar; 1723-1730 administrator suprem); primar al Caransebeșului (1731-1736); înmormântat în biserica franciscană de la Caransebeș (1736).

XI

Blasius Kleiner, *Ortus et progressus Provinciae Bulgariae et Valachiae*

Archivum Franciscanum Hungaricum Budapesta, Archivum Tripartitum, pars. III., Mss. 65, p. 70-72.

Text anastatic, cu traducere în limba bulgară și studiu introductiv: *Hronika na bălgarskoto franțiskanstvo (XIV-XVIIIv.) săstavena prez 1775 g.v.gr. Alvinț ot Blazius Klainer (Archivum Tripartitum III)*, ed. István Lénárt, Magyar Donka Dimitrova Markovska, Márta Búr, Sofia, 1999, p. 104-106.

Anno Christi 1695

Mustapha II-us, 40 millium exercitum in propria persona ductans, in Banatu Temesiensi Lugossinum inter et Lippam offendit caesareum ducem Veteranium cum 5 suorum millibus militari aggere munitum anno 1695. Post commissam 5 horarum cruentem pugnam, cadente duce Veteranio, parvum quoque hoc agmen caesareum delet, cumque sciret Caransebessinum à Veteranio munitum plénique frumentaria repletum illud adoritur brevique intervallo evertit, ubi antiquus quoque noster conventus rudera sua profundius nudasse

creditur, titulumque conventus fuisse: *Ad S(anctam) Mariam Nigram*, hodieum asservatum in Conventu Caransebessiensis sigillum hac inscriptione eloquitur: *Sigill(um) Convent(us) Caranseb(essiensis) ad S(anctam) Mariam Nigram*.

Demolito Caransebessino, imperator cum exercitu per Mehadiam Valachiam ingressus, traiecto ad Nicopolim Danubio, Adrianopolim inde Constantinopolim triumphans intravit. Quia tum Caransebessinum in Banatu oppotunus obex erat arcendi rediturum Turcicum exercitum ab ingressu Transylvaniae, Caesarei post abitum Turcarum, durante hyeme, rursus restaurantomni solertia Caransebessinum, qua occasione Patres Soc(ietatis) Jesu caeserea castra sequentes occupare conabantur Caransebessinum. Hoc ubi advertit eius temporis Provinciae nostrae Minister, P(ater) Marcus Pejacsevich à Chyprovaccio, per quendam P(atrem) Georgium plagae Caransebessiensis, tot inter pericula specialem administrum, sequens à civitatensibus Caransebessinis exoperatus est testimonium, quo conatus Jesuitarum enervavit. Est autem Attestatum tenoris sequentis:

<urmează în transumpt textul întocmit la Caransebeș, la 25 iulie 1696; vezi doc. 2>

Manserunt itaque Patres in Caransebessiensis Districtu ab exterorum impetitione deinceps tanto magis securi, quoa anno 1699, in pacificatione Carloviczensi Caransebessinum cum toto Banatu rursus Turcae cesserit, sed anno 1716 iterum recrudescente bello Turcico Temesvarinum, Caransebessinum totusque Banatus reaquisitus est Augustae Domui Austriacae in pacificatione Passariviczensi anno 1718. Extinctis belli hujus disturbiis, antequam melior rebus rediret ordo, contigit Patrem nostrum Caransebessensem anno 1719 emori, in cuius locum P(ater) Minister Provincialis tentavit dare successorem è Transylvaniam sed quia in Vallachia et Transylvania anno 1719 gravissima saeviebat pestis, destinatus Caransebessinum sacerdos in Banatum admissus non fuit, subinque Residentiam nostram Caransebessensem occupavit ecclesiasticus parochus. Mitigata peste anno 1720, P(ater) Provincialis, nempe Blasius Marinovich, Banatum tandem ingressus, sequentem supremo armorum praefecto Banatensi, generali commnedanti de Merczii, porrexit supplicem libellum:

<urmează în transumpt memoriul Ordinului Franciscan/Provincia bulgară adresat generalului Mercy; vezi doc. IX>

Ad hanc instantiam recuperatum est nobis Caransebessinum ecclesiastico parochu amoto, moxque Patres in locum humilis oratorii (quale sub dominatu Turcico haberi potuit) novam ecclesiam meditari caeperunt, quae, procuratoris materialibus conquisitisque elemosynis, anno 1730 caepit assurgere cum

parte tractus primi, dein modernum conventum ingressi. Ecclesia consecrata fuit anno 1733 8-a 8-bris at (que miseranda est conditio Provinciae hujus continuis calamitatibus immersae) oritur anno 1737 iterum bellum Turcicum amissaque Vallachia et Mehadia, antequam Turca Caransebessinum appeleret jam Valachi novam ecclesiam et residentiam succederunt, ferramenta quae templi fornicem sustentabant magna vi extraxerunt, corrueute protinus fornice, obmuratam quoddam Sacrae Supellectilis abditum repositorium aperuerunt, clenodia ecclesiae diripuerunt, aras everterunt et ne quid plus quam Turcicae malitiae deeset, ipsam cryptam ingressi, recens sepulti Fratris corpus educentes, in superioris ambitus fenestram collocarunt, prospectantis Franciscani speciem exhibituri. Confecta anno 1739 pace, industria fratrum cuncta restauravit atque anno 1751 residentia in Conventum erecta, versus Turcarum fines futurorum temporum vicissitudines praestolatur.

XII

Conducătorii Provinciei bulgare a Ordinului franciscan între 1679 și 1727

Archivum Franciscanum Hungaricum Budapesta, *Archivum Tripartitum*, pars II., Mss. 65, p. 75-76/ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Microfilme Ungaria, rola 857, c. 4-6.

- 1679-1682: Matthias Dessyna (fost guardian al mănăstirii franciscane de la Lipova și secretar al lui Pietro Deodato, arhiepiscop al Sofiei)
- 1684-1686: Blasius Bosnensis (ca vicar)
- 1686-1689: Joannes Radoich (omorât de tâlhari)
- 1690-1691: Petrus Dancsin (ucis la Târgoviște de husari imperiali calvini)
- 1691-1693: Marcus Pajacsovich din Chiprovăț (ca vicar)
- 1693-1696: Marcus Pajacsovich
- 1697-1700: Lucas Jovetyerich (repară mănăstirile franciscane de la Câmpulung Muscel și Târgoviște)
- 1700-1703: Marcus Pajacsovich (moare în 1714 și este înmormântat în mănăstirea franciscană de la Târgoviște)
- 1703-1706: Paulus Nicolantin
- 1707-1710: Lucas Jovetyerich
- 1711-1714: Blasius Marinovich (bulgar de neam, trimis de Provincia franciscană a Bosniei)

1714-1717: Antonius Gungich

1718-1721: Blasius Marinovich (moare în 1723); comisar provincial este Lucas Caragich din Provincia bosniacă)

1722-1723: Jacobus Peczealovich (bolnav, este înlocuit de Nicolae Stanislovich, care va fi între 1739 și 1750 episcop romano-catolic de Timișoara-Cenad).

1725-1727: Josephus Marinovich

Legenda sigiliului: SIGILL(UM) CONV(ENTUS)
CARANS(EBESSIENSIS) MARIAE NIGRAE DE MINO(RIS)
OBSER(VANTIA)

Legenda sigiliului: SIGIL(LUM) CONV(ENTUS) CARANSEB(ESIENSIS)
DE MINO(RIS) OBSER(VANTIA) 1751

DIE FRANZISKANER IM BANATER BERGLAND AM ENDE DER ZWEITEN
UND ZU BEGINN DER DRITTEN HABSBURGERHERRSCHAFT (1695-1701,
1716-1738)

Zusammenfassung

Noch in der zweiten Hälfte der 14. Jhs. in Karansebesch, dem damalige Hauptort des Banater Berglandes urkundlich belegt, haben die Franziskaner ihr dortige Kloster mit den dazugehörigen Immobilien (Mühlen, Gärten, Meierhöfe) trotz der dort im 16. - 17. Jh wütenden Religionskämpfe behaupten können. Auch nach der osmanischen Besetzung von 1658 waren die Franziskaner unter bestimmt schwierigen Umständen in Karansebesch und in der Umgebung weiterhin tätig. Anlässlich der zweiten Besetzung des Karansebescher Gebietes durch die Habsburger (1688 bis 1701, mit mehreren kurzen Unterbrechungen) bemühten sich die Franziskaner wieder in Besitz ihrer während der Osmanenherrschaft eingebüsst Immobilien zu gelangen. Beschieden war ihnen lediglich das Nutzungsrecht über einen Teil der geforderten Güter. Dasselbe Einschreiten unternahmen die aus der bulgarischen Provinz kommenden Patres auch nach der erneuten Einnahme des Banats durch die Habsburger (1716), diesmal aber mit gänzlichen Erfolg. Alle diese Bemühungen der Karansebescher Franziskaner sind aufgrund von Unterlagen (deren Wortlaut im Anhang veröffentlicht wird) aus den Archiven in Wien, Budapest und Bologna nachgezeichnet.